

ZÂTÎ'DEN TANPINARA: ŞİİRİMİZ ABİHAYATIMIZDIR

Dursun Ali TÖKEL

Platon, kelime etimolojileri yaptığı ünlü *Kratylos* adlı kitabında kökeni karışık kelimeleri anlamak için şöyle diyor: Şairlerden yola çıkmak gerekir: “*Sophia (bilgelik) kelimesine gelince, bu da hareketle bir teması belirtiyor. Bu ad, oldukça karanlık ve şekilce yabancısıdır. Şairlerden yola çıkmak gerekir.*”¹

Şiirden yola çıkarsak nereye varırız? Şiirin gücü hakkında ne biliyoruz? Şairler sadece şiir mi yazıyorlar? Horatius’a kulak verelim:

*Beyhudeydi şefin ve bilgenin gururu,
Ozanları yoktu ve öldüler!
Boşunaydı entrikaları, boş yere aktı kanları,
Ozanları yoktu ve öldüler!*²

Krallar, hükümdarlar, bilgeler; devlerle, yedi başlı ejderhalarla, yenilmez denilen düşmanlarla savaşıp yiğitliği dillere destan olan kahramanlar, hepsi öldüler. Çünkü onları anlatacak şairleri yoktu. Şairleri olmayanların hayatları da bedenleri ile sınırlıdır, beden gider ömür biter!

Peki, şairleri olanlar hangi bahtiyarlığı yaşarlar? Onu da Yahya Kemal’in hakkında: “Şair milli hayatın şahidi mevkiinde idi, padişaktan serdara kadar bütün şahsiyetleri o yaşatıyordu. Nef’î diyor ki: Sultan Süleyman’ın namını haşre dek yaşatan Bâkî’nin sözündeki âb-ı hayattır.”³ dediği Nef’î’nin şu mısralarında dinleyelim:

*İltifat et sühan erbâbına kim anlardır
Medh-i şâhan-ı cihân-bâna veren ünvanı*

1 Platon, *Kratylos*, (Çev: Cenap Karakaya), Sosyal Yay., İstanbul 2000, s. 68.

2 Alberto Manguel, *Kelimeler Şehri*, (Çev: Esen Ezgi Taşcıoğlu), YKY., 1. baskı, İstanbul 2009, s. 15.

3 Yahya Kemal, *Edebiyata Dair*, İstanbul Fetih Cem.Yay., İstanbul 1997, s. 53.

*Kim bilirdi şuarâ olmasa ger sabıkda
Dehre devletle gelip yine giden sultanı*

*Haşre dek âb-ı hayat-ı sühân-ı Bakî'dir
Andırıp zinde kılan nâm-ı Süleymân Han'ı⁴*

“Şairlere iltifattan sakın geri durma; zira bu cihânın gözcüleri olan o şanlı hükümdarları övenler şairlerdir!

Eğer şairler olmasaydı, şu dünyaya devletle gelip yine devletle (saadetle) giden hükümdarları kim nerden bilecekti?

Kanunî Sultan Süleymân Hân'ı kıyamete kadar yaşatacak olan, Bâkî'nin âb-ı hayâta benzeyen o sözleri değil midir?”

Horatius'un, Nef'î'nin veya “Akhilleus (Aşil), sadece Homeros sayesinde vardır.”⁵ diyen Chateaubriand'ın ne dediğini anlamak için *Atabetü'l-Hakâyık*'a bakmak lazım. Edip Ahmet Yükneki; Türk dili, edebiyatı ve kültürü için eşsiz bir kaynak olan bu kitabı niçin yazdığını şöyle açıklıyor:

*Tat İspehsalar big üçün bu kitâb
Çıkardım acunda atı kalsu dip*

*Kitabımnı görgen işitgen kişi
Şâhımnı dua birle yad kalsu dip⁶*

“Bu kitabı, *Dad Sipehsâlâr*'ın adı bu dünyada hep anılsın diye yazdım. Benim bu kitabımı gören, işiten bir kişi şahımı hep dualarla ansın!”

İşte Horatius'un hakikati böyle tecelli ediyor: Edip Ahmet yazmasa idi, biz 2016 yılında, hem de onun isteğiyle *Dad Sipehsâlâr*'ı rahmetle anar mıydık hiç? Bu, kimin aklına gelirdi ki? İşte, *Atabetü'l-Hakâyık* yeryüzünde kaldığı müddetçe, sadece onu okuyan değil, gören, hatta işiten olduğu müddetçe *Dad Sipehsâlâr*'a bir rahmet gönderilecek demektir.

Şiirin bu gücü az şey midir? Siz şiire hiç bu gözle baktınız mı?

Demek ki şairler sadece yaşamıyorlar, sadece yazmıyorlar; onların asıl fonksiyonları yaşatmalarında. Horatius, “şairin yoksa ölür gidersin” diyor, Nef'î de “Kanûnî, kahramanlıklarıyla yaşamıyor” diyor, “aksine onun kahramanlıklarını anlatan bir şair tarafından yaşatılıyor” diyor. Bu hakikati Chateaubriand şu sözleriyle ne veciz ifade etmiş: “*Akhilleus (Aşil), sadece Homeros*

4 *Nef'î Divanı*, (Haz: Metin Akkuş.), Akçağ Yay., Ankara 1993, s. 52.

5 Alberto Manguel, *İlyada ve Odysseia*, (Çev: Algan Sezgintüredi), Versus Kitap, İstanbul 2010, s. 71.

6 Edip Ahmet Yükneki, *Atabetü'l-Hakâyık*, (Haz: Ayşegül Çakan), T. İş Bankası Yay., İstanbul 2015, s. 7.

*sayesinde vardır.*⁷⁷

Bizler kasideyi hep “şair para almak için mi kaside yazdı, yoksa mansıp almak için mi?” dışında hiç bu gözle tartıştık mı? Kaldı ki, Nef’î yukarıdaki sözleri, bir kasidesinde, hükümdarın gözlerinin içine baka baka söylüyor! Yahya Kemal’in kasidenin asıl ilişkisiyle ilgili şu dikkati, ne kadar muhtaç olduğumuz bir bakıştır:

*“Naîmâ ise İbşir Paşa’yı bütün bayağılığıyla tasvir ettikten sonra hakkında hiçbir kaside yazılmadığını mühim bir fârîka olarak kaydediyor.”*⁷⁸

Şiir Sadece Yaşatmaz, Süründürür de...

Bilindiği gibi mersiyeler, sevilen bir kişinin ölümü ardından onun iyilik ve meziyetlerinin sayıp döküldüğü, ölenin hep hayır ve dua ile yâd edildiği şiirlerdir. Ancak edebiyatımızda öyle bir mersiye vardır ki mersiyeler içinde tek örnektir; bir dua ve hayır dileme değil, aksine bir lanet ve bedduâ mersiyesidir: “Bilinen tüm mersiyeler içinde de ikinci bir benzeri bulunmayan son derece karakteristik bir şiirdir. Mersiye ölenin ardından onun iyiliklerini dile getirmek için kaleme alınır. Ölenlerin hayırla anılması geleneğinin geçerli olduğu Müslüman toplumlarında da bunun başka türlüsüne rastlanmamıştır. Mersiye bir anlamda methiyenin ölenin ardından yazılan şeklidir. Oysa yerme anlamına gelen hicvîyenin ölen birinin ardından yazılan örneğine pek tesadüf edilmemiştir. İşte Yahya Bey tarafından böyle bir mersiye kaleme alınmıştır ve tekrar vurgulamak gerekirse edebiyat tarihimizde bir ikinci örneği yoktur.”⁷⁹

Kimindir bu yedi bentlik şiir ve kim için yazılmıştır? Şair Taşlıcalı Yahyâ’dır ve kendisine lanet edilen de Rüstem Paşa’dır. Şehzade Mustafa’nın katli için bir mersiye kaleme alan ve derin acısını yüzyıllar öteye taşıyan bir samimiyetle satırlara işleyen Taşlıcalı Yahyâ bu mersiyesinde açıkça katilden dolayı Rüstem Paşa’yı suçlamış ve ona ağır ifadelerle yüklenmişti. Eğer Kanuni’nin koruması olmasa çoktan kellesi gidecek olan Taşlıcalı Yahyâ, Rüstem Paşa’yı eleştirmenin cezasını ömür boyu sürgünle çekmişti.

Yahyâ, Rüstem Paşa’nın öldüğünü duyunca büyük bir sevince gark olmuş hatta ilk anda aldığı habere inanmamıştı. Bu şaşkınlığını ve sevincini şöyle dile getiriyor:

*Haber-i mevî melûl itdi beni hayli zamân
Korkar idüm ki bu şâdî haberi ola yalan*

7 Alberto Manguel, *İlyada ve Odyssea*, (Çev: Algan Sezgintüredi), s. 71.

8 Yahya Kemal, *Edebiyata Dair*, İstanbul Fetih Cem.Yay., İstanbul 1997, s. 53.

9 Mustafa İsen, *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*, Akçağ Yayınları, Ankara 1994, s. 93.

*Yıkılıp gitdi ol evkâf-ı selâtini yıkan
Mâl-ı eytâmı alup mescidi meyhâne yapan
Her ne denlü yaramazlık var ise anda idi
İki ayağı çukurda bir eli kanda idi.*

“Ölüm haberini alınca hayli üzüldüm, zira bu güzel haberin yalan olmasından korkuyordum. (Neyse sonunda) o sultanların vakıflarını yerle bir eden, yetimlerin mallarına el koyup, mescitleri meyhaneye çeviren yıkılıp gitti. Ne kadar yaramazlık varsa onda idi. İki ayağı çukurda, bir eli (daima) kanda idi.”

Bütün bu beddualar, lanetler yedi bentlik şiir boyunca sürüp gitmektedir. Rivayetlere göre Rüstem Paşa şairleri ve âlimleri hiç sevmezmiş. Şiir içinde “*ortası ayruk yazısı sevmezsin!*” dediği meşhurdur. Bu uğursuz adamın şairleri hiç sevmediği hakkında yazılı bir tane kaside olmamasından bellidir. Ona yazılan tek şiir de işte bu lanet şiiridir.

Yüzi kutsuz sözi tatsuz ne halîm ü ne selîm olan; Meskeni Firdevs ile cennât-ı Na'im olması istenmeyen; sayyâd-ı felek'in (felek avcısının) sonunda toprağa gömdüğü; işi gücü rüşvet altınlarını yağmak olan ve mala tapıp, Kârûn'a uyan, Peygamberler her neyi sevmiyorsa onları seven bu uğursuz adamı anlattığı mısralarını Taşlıcalı Yahya beddua ile neticelendiriyor:

*Gülmez idi yüzi mahşerde dahi gülmeyesi
Çog iş itdi bize ol sağlık ile olmayası*

Bize çok kötülükleri dokunan bu adam sağlıkla olmasın ve bu dünyada yüzü gülmediği gibi inşallah mahşerde de yüzü gülmesin.

Şair, bu lanet mersiyesi ile sadece Rüstem Paşa'yı kargışlamıyor; kıyamete kadar onun gibi olacıklara da beddua ediyor ki şiirin asıl bu gücü hepimizi derinden titretmelidir.

*La'netu'llâhi aleyhi ve alâ ihvetihî
Ve alâ men zaleme'n-nâse bi-tabîyyetihî*

“Allah'ın laneti Rüstem Paşa'nın; onun gibilerin ve her nerede olursa yönettiği insanlara zulmedenlerin üzerine olsun!”

Peki, bu lanet mersiyesinde hiç dua yok mu? Olmaz olur mu? O dua işte bizlere:

Çok yaşasun bunı yazan okıyan sag olsun

Şeyhî: Şiir, ölümsüzlüğe erdiren bir abıhayattır

İnsanın öldükten sonra bile yaşamasının mümkün olup olmadığı şu basit cümleyle dikkatlere sunulmuş: “*Bırak ardında bir eser, eseri olmayanın*

yerinde yeller.” Yukarıdan beri söylediklerimizi bir açıdan özetleyen bu söz her çağda farklı bir dille, şekille de olsa ifade edilmiştir.

Bu yazımızın mazmunu olmak üzere Şeyhî'nin bir gazelini okuyucu ile paylaşmak istedik. Bizim dediğimizi, hatta diyemediğimizi ve muhakkaktır ki diyeceğimizi Şeyhî çok daha veciz bir dille çağlara armağan etmektedir. Bize de sadece hatırlatması kaldı:

*Gözüñ aç ey kara günli agarubdur şakaluñ
Seni penbe ile boğar şeb gibi şubh-i ecelüñ*

*Yüzi çüst urmağa dalın yire üftâde diyu
Egilüb remz ile söyler saña ey pîr bilüñ*

*Pîrlük muhtesibi geldi 'aşâ ile saña
Didi bu bezm-i hayâtuñ ayağından çek elün*

*İnhinâ bulsa binâ tîz irişür aña haleb
Kâmetüñ ger egile bil ki yetişdi halebüñ*

*Haberüñ yok dükedübdür bu degirmen dâneñ
Meger ey pîr değirmende ağardı şakaluñ*

*Ben egildüm ki geçem bâb-ı ecelden ammâ
Dil hevâsı kapusından dahi geçmez güzelüñ*

*Zâtî'yâ Hızr gibi haşre degin ölmezsın
Âb-ı hayvân içürubdur saña bu ter ğazelüñ¹⁰*

Ey kara bahtlı kişi! Sakalın ağarmış, artık gözünü aç! Sabah vakti kızılıyla geceyi nasıl boğup yok ediyorsa, senin ecel seherin de seni ona benzer bir şekilde boğacaktır!

Ey yaşlı adam, yüzünü yere tam olarak kapaklamak için belin tam bir dal (☺) şeklini almıştır (yani iki büklüm olmuşsun) ve sana artık toprağa düşmek üzere olduğum şifreli bir şekilde anlatmaya çalışmaktadır.

Yaşlılık denen gözleri tam görmez muhtesip (hesap sorucu) geldi de sana 'artık bu hayat meclisinden elini ayağı çek' diyor! Ayak kelimesinin bir anlamı da kadehtir. Mısradaki meclis kelimesi geçtiğine göre bu *îhamı* da hesaba katmak gerekir. Hayat bir meclistir ve biz burada bizlere sunulan

10 *Zâtî Dîvânı*, (Haz: Ali Nihat Tarlan), İÜEF Yay., İstanbul 1968, C.II, G. 701.

içleri arzu dolu kadehleri içip dururuz. Şair, seslendiği yaşlı kişiye artık bu meclisten ayrılma vakti geldiğini çok güzel bir sanatla anlatmış oluyor.

Eğer bir binanın ömrü tamamlandıysa yıkımı hemencecik olur; senin de belin büküldüğüne göre sonun yakın demektir.

Bir değirmene benzeyen bu hayat senin tanelere benzeyen günleri öğütüp bitirmiş, haberin yok! Bu da aynı sakalı değirmende ağarmış kişilere benzer. Hayat bir değirmen, sayılı günlerimiz bir *dâne* 'dir. Şair burada aynı zamanda “biz bu saçları değirmende ağartmadık!” diye, tecrübesine vurgu yapan kişilerin sözlerini de hatırlatmış oluyor. Yani değirmende ağartmasan ne olur, hayat da bir öğütücü değil mi ve bizler de bu değirmende tanelerini öğütmek için sırasını bekleyen müşteriler değil miyiz?

Şair kendini ne güzel de örnek veriyor! Ben bu ecel denen kapıdan eğilip geçeyim, dünya işlerine de fazla bulaşmayım dedim amma ne gezer! Gön-lümüz, güzelleri isteyen o arzu kapısında bir türlü geçmek bilmiyor! Yani güzellerin kapısına çakılıp kalmış, gönlünü o kapıdan alamıyor! Güzellere olan tutkusunu yenemiyor.

Buradaki “geçmez” kelimesinin ikili zıt kullanımı ne güzel denk düş-müştür. Hem “geçmez” yani oralardan hiç geçmez, işi olmaz, yolu oraya düşmez” anlamında hem de “o kapıdan hiç ayrılmaz, o kapıdan vazgeçmez” anlamında. İster tevriye, ister iham, isterse tezat diyelim. İnsanın varlık kar-şısındaki şaşkın, ikircikli, tutkulu amma o oranda da ikilemler içinde boğu-şan tavrı çok güzel verilmiştir.

İnsanlara “artık yaşlandınız, saçınız sakalınız ağardı, beliniz büküldü, eceliniz geldi ve öleceksiniz” diye simgelerle, şifreler ve imgelerle akıl ve-ren şairin kendisi sanki ölmeyecek mi?

İşte son beyitte şair bu vahim soruya cevap vermektedir. Şairin ölüm-den pervası yoktur zira ölümden sonra ardında eserler bırakanlar o eserlerle abıhayatı içmiş demektir. Hızır'ı ölümsüz kılan neydi? Abıhayattı. Peki, abı-hayat sadece Hızır'a mı mahsustur, tabii ki değil! Herkesin kendinde yudum-layıp ebedî olacağı kendince bir abıhayatı vardır. Şairler için bu nedir?

Zatî bu soruya cevap veriyor. Şairler için abıhayat şiidir! Ve kendine sesleniyor, ey Zâtî, bu terütaze gazellerin sana âdeta abıhayat içirmiştir. Ve sen bu gazellerin sayesinde tıpkı Hızır gibi haşre kadar yaşayacaksın!

Yalan mı? Doğru işte. Zâtî öleli 500 küsur yıl olmuş ama kendinden bah-settiğimize, bizlere hâlâ bir şeyler anlattığına ve kulaklarımıza küpeler tak-maya devam ettiğine göre başka bir boyutta da olsa yaşıyor olması gerekir.

Şiir ebedileştirir, ihya eder, bazen de ademe mahkûm kılar ama bir işlevi vardır ki pek zarifçe bir düşünüşdür. Şiirin ebedileştirici işlevinde okurun da bir rolü olduğuna göre, şiir ve şairden okurun payına düşen nedir? Cevap Edib Ahmet Yüknekî'den. Şiir bütün sonraki asırlar boyunca onu okuyarak ihya kılacak okura bir armağandır:

“Aya minde kidin keligli munu
Okugan duada unıtma mini
Sanga hediye kıldım bu tangsuk sözüm
Manga hediye kılso duâ dip sini.”¹¹

“Ey benden sonra gelen, bu kitabı okursan beni duadan unutma! Sen dualarını bana hediye olarak gönderesin diye bu seçkin sözleri, sana hediye ettim.”

Sanata, şiire, onun ebedileştirici vahdetine biraz da Tanpınar'ın baktığı gibi de bakabilir miyiz? Kimileri Mimar Sinan'ı överken divan şiirini yere batırır. Mimarimizi göklere çıkarırken musikimizi ilkel, hatta gerici bulur. Oysa Tanpınar öylemi ya...

Camileri seyrederken şunları da söylüyor: “*Bu musikiyi, bu dinamik raksı XVI. asır veremezdi. İnsan bu cepheyi seyrederken büyük muasırları, mesela İtrî, Hafız Post veya Seyid Nuh'tan birer beste dinliyor hissine düşer. Bu pencereler ve kapı, bu kemerler bize Neşatî'den veya Nailî'den birer gazel gibi gelirler.*”¹²

Tanpınar, şiiri mimari ve musikiden ayırmadığı gibi o mucizevî fütuhatlardan da ayırmıyor : “*Ben Orhan Gazi'yi ve onunla beraber ikinci imparatorluğu kurmağa çalışanların hiçbirini Yunus'tan ayıramadım. Ne zaman Orhan Gazi'nin çehresine biraz eğilsem, orada Yunus Divanı'ndan aksetmiş çizgiler görürüm ve bütün o fütuhatların arkasında bu ruh kasırgası ile Türkçede doğan yapıcı değerler dünyasını selamlarım.*”¹³

“Şiir kendi içimizde kâinatı bulmak sanatıdır.”¹⁴ dedikten sonra Tanpınar, bunun nasıl bir yöntemle olacağına dair de bir ipucu veriyor: “*Shakespeare'e hazineye girilir gibi girilir*”¹⁵. Biz şiirimize böyle mi gidiyoruz? Genelde sanatımıza, özelde şiirimize böyle kuşatıcı bir bakışı sağlamak için ne yapmamız lazım geliyor?

11 Edip Ahmet Yüknekî, *Atabetü'l-Hakâyık*, s. 38.

12 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, MEB Yay., İstanbul 1969, s. 174.

13 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, (Haz: Zeynep Kerman), Dergah Yay., İstanbul 2011, 9. baskı, s. 138.

14 Ahmet Miskioğlu, *Tanpınar'dan Notlar*, Dergah Yay., İstanbul 2015, s. 63.

15 Ahmet Miskioğlu, *Tanpınar'dan Notlar*, s. 43.